

KÉT GYEREKNAPLÓ

Az évek során a magát az európai zenefesztiválok egyik legnagyobbikává felküzdő Sziget Fesztivál (korábban Diáksziget, Pepsi Sziget) vagy csupán „a Sziget” üde színpoltjának számít az esti koncerteknél természetesen jóval kevesebb embert vonzó, ámde évről évre egyre népszerűbbé váló ún. Civil Sziget. Ezen a Hajógyári-sziget egyik „főútvonala” mentén kialakított területen, több mint 100 méter hosszúságban, nem messze a Nagyszínpadtól, de vendéglátóhely-mentes övezetben, az idén is közel 100 civil és egyházi szervezet rendezkedett be egy hétre, hogy kölcsönsátorában szóróanyagokkal, plakátokkal mutassa be önmagát, s leginkább különböző programokkal (tesztekkel, játékokkal, előadásokkal, személyes beszélgetésekkel) szórakoztassa a látogatókat, kiegészítse a zenébe, piálásba, bágyadt ejtőzésbe beleuntak igényeit.

Az egyik sátorban az 56-os Intézet (teljes nevén: Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete) kapott helyet. Sokadik éve vesznek részt a rendezvényen, így tisztában vannak azzal, mi az, ami „eladható” a Szigeten, amivel felkelthetik az állandóan mozgásban levő tömeg figyelmét, magukhoz csalogathatnak minél több arra járó. Gondolom, nem kis fejtörést okozhatott az intézet munkatársainak az idei év. Az 50. évforduló miatt egyrészt nyilvánvalóan megkerülhetetlennek érezték a megemlékezést a forradalomról, másrészt nem akartak beállni a szokványos, politikaszagú, de legalábbis patetikusan ünnepélyes, ergo Sziget-idegen megemlékezések sorába, és persze a fontos, de a nagytömegek számára száraz tudományos eredmények bemutatásával se arathattak volna különösebb sikert. Hogy mégis a Civil Sziget egyik legérdekesebb helye pont az övék

lett, azt egy nemrégiben saját kiadójuknál megjelent könyvecskének köszönhetik, amelyet a sátorban elhelyezett, többek közt a könyv lapjainak kinagyított plakátjaiból készített kiállítás révén a nyomdai termékénél valószínűleg nagyságrendekkel nagyobb közönséggel (többek közt e sorok írójával) sikerült megismertetniük Csics Gyula, a Tatabányai Városi Könyvtár mai igazgatójának 12 évesen írt naplóját.

Egy gyerek naplót ír. Na és, kérdezheti az olvasó, aki talán maga is vetemedett hasonlóra fiatal korában, mi ebben a különleges? Nyilvánvaló a történelmi dátum meghatározó szerepe, de ennél többről van szó. A napló egy sajátos keveréke a sorsdöntő politikai és a személyes, teljesen mindennapos eseményeknek. Belőle élénk társul az, amiről történelemkönyveket lapozgatva oly gyakran megfélekedünk: az emberek életét legalább annyira alakítják ezek a hétköznapi, s ezért szinte észre sem vett, pláne nem említésre méltónak vélt történések, mint a különböző, utólag sorsfordítóknak bizonyuló cselekmények. Az 56-os a forradalom természetesen mindenre rányomta a bélyegét, az emberek ennek ellenére ugyanúgy jártak bevásárolni, villamosoztak, rádiót hallgattak, beszélgettek, a gyerekek játszottak, tanultak. Így a naplóban is gyakran egy oldalon olvashatunk tankokról, kiégett házakról, akasztott ávosokról és a felkészülésről a külön németórára, napi olvasmányokról, játszással eltöltött délutánokról vagy éppen hőcsatákról. *„Ekkor minket bezavartak mert tankok közeledtek. Itt azon tanakodtunk, hogy mit játszunk. Egyszerre én azt mondtam Jancsinak, hogy hozd ki a labdát. Jancsi ki is hozta. Sokáig fociztunk. Egyszer Jancsi nagy lendülettel akarta kirúgni a labdát és leesett a cipője. Ezután az utcába tankok jöttek.”*

Könyvével Csics Gyula nemcsak életet lehel a sokunk számára már csupán történelmi művekből ismert emlékezetes napokba, illetve az utána következő hetekbe, hónapokba, de egészen új megvilágításba is helyezi azokat. Ne feledjük, ritka, szokatlan szemszögből olvashatunk a forradalomról: egy gyermek szemével látunk mindent.

Tegyük gyorsan hozzá, a napló nemcsak a laikus közönség számára nyújt felejthetetlen perceket, de minden bizonnyal a szaktudósok számára is. Közismert, hogy a személyes visszaemlékezéseken nyugvó mikrotörténelem manapság egyre elfogadottabbnak számít a történettudományban. A hivatalos dokumentumoktól eltérő nézőpontok megjelenítése, főleg a korábban teljesen figyelmen hagyottaké, mint amilyenek a kisebbségi csoportok vagy éppen a gyermekek, mára a szaktudományban sem szokatlan. Nagyon is érthető az a lelkesedés, amit a napló iránt a szaktörténész és későbbi szerkesztő, Rainer M. János érzett, amikor először belelapozott a kapott kéziratba.

Egy gyűjtőszemvédeletől vezérelt kisfiú szinte mindent összeszed az utcán, amit csak talál: röpiratokat, repeszeket, hirdetéseket, jelvényeket, emellett újságokból is kiollóz – válogatás nélkül – cikkeket. A nagyobb tárgyakat egy külön dobozban raktározza, a kisebb írott anyagokat, képeket szorgalmasan beragasztja a naplójába. Ráadásul érdekklődése nem korlátozódik tárgyi emlékekre, hanem azt is feljegyzi, amit a rokonoktól, szomszédoktól, esetleg ismeretlenektől hall az utcán, a villamoson, legyen az rövid beszámoló, anekdota, skandált szöveg vagy akár vicc: „Mi a különbség Latabár és Kádár között? Az a különbség, hogy Latabár okos és hülyéskedik, és Kádár hülye és okoskodik.” – „Hazafelé jövet láttam, hogy a Rákóczi téren egy bódéra valaki felírta: Kossuth címer, magyar haza, minden ruszki menjen haza, míg a ruszki itt lapul, magyar diák nem tanul.” – „Bicskei bácsi azt mondta, hogy holnap már bemegy a gyárba. Anyu: És mit csinálnak ott? Bicskei bácsi: karbantartást végzünk. (Ami pedig azt jelenti, hogy karbatart kézzel ülnek.)”

Barátjával, a naplórészletet adó és szintén naplótíró Kovács Jancsival előre megtervezett sétákra indul, gyakran szinte leltári összegzését adja a látottaknak (így például az 1957 februárjában leégett Corvin áruháznak), a belövésektől eltorzult épületekről rajzokat készít. Nem is akármilyeneket!

Gyanítom, hogy főleg miattuk döntött úgy a szerkesztő Rainer M. János, hogy a könyv első felében a napló faksimile kiadását közli. A talán legfigyelemreméltóbb munkát: egy képzeletbeli, igaz, Budapestre kísértetiesen emlékeztető város térképét, amelyen az utcákat a magyar történelem híresebb alakjairól, sportolókról, illetve saját barátairól nevezte el a szerző gyermek, a borítón és az előzéken csodálhatjuk.

De ki is ez a gyermek, akinek az 1956. október 23. és 1957. március 15. közötti feljegyzései idén nyomtatásban hozzáférhetők? A család a Józsefvárosban lakott, a Corvin áruház mögött. Nem messze tehát a fegyveres eseményektől, de nem is azok centrumában. A Rökk Szilárd utca 10. sz. alatti ház egy tipikus, gangos épület volt, két üzlettel az utcafronton, egy kiskocsmával és egy fűszerkereskedéssel. A lakók, ahogy Csics Gyula írja a könyv utószavában, hétköznapi emberek, kétkezi munkások, kereskedelmi alkalmazottak, lecsúszott egzisztenciák, legfeljebb a középpolgárság alsóbb rétegei (hivatalnokok). Nem aktív részesei a harcoknak, de abban teljesen egészségesek, hogy mielőbb szeretnék a Rákosi-korszak végét, a szovjet csapatok kivonulását, hogy igazságosnak érzik a spontán forradalmat.

Hasznos, hogy ezeket az apró részleteket olvashatjuk a kötetben, hisz a kis Gyula természetesen még nemigen nevezhető önálló gondolkodónak, inkább csak mikrokörnyezete szorgalmas krónikásaként avatja be az olvasót a korabeli eseményekbe, illetve saját mindennapjaiba. Írása mintegy leképezése a rokonok, ismerősök, szomszédok – vagy kissé ünnepélyesebben: a pesti utca népe – véleményének. Naplójában keveredik a gyermeki fantázia (ld. az említett térkép), az utcák, gangok világa és a zajos történelem.

A napló mégsem egyszerű szajkózása a hallottaknak, Csics, fiatal kora dacára meglepően informáltak tűnik – a politika terén is. „A Magyar Ifjúság útja 62. sz. ház tetején antennák vannak. Ez a ház biztos a 60. sz. házhoz tartozik, mert ide szokták Rákosiék vinni a politikai foglyokat.” Nem meglepő, hogy a mindössze 12 éves gyermekből még teljesen hiányzik a kamaszkor túlfűtött érzésvilága, az eseményekről néhol szinte fájó szenvedéssel ír: „Az ávások nagyon kegyetlenek voltak, s ezért minden ember legalább egyszer belerúgott. Ezért már soknak kint volt az agyveleje, vagy a bele.”

Majdnem mindig tartózkodik az értékítéletektől, Csics Gyula bejegyzései egyszerűek, szinte ki-

zárólag tömondatokat használ. Mégis mi minden van a sorok mögött! „Hazafelé jövet láttuk, hogy naponta sokezer Népszabadság marad meg.” (1957. március 11.) Vagy: „Míg mi az udvaron hőcsatáztunk, az utcán 2–3-ig néma sztrájk volt. Aki az utcán volt az Kádár-ra szavazott. Ez idő alatt az utcán egy lélek nem volt. Ez annak az emléke volt, hogy egy hónapja kezdődött meg a forradalom. Jancsival nálunk kártyáztunk.”

A Szigeten nemcsak az volt az érzésem, hogy az 56-os Intézet részéről telitalálat volt épp ezzel a naplóval kimenni a rendezvényre, de az 50. évforduló irodalmi szenciájának is véltem. Tévedtem. Jobban mondva, csak félig volt igazam. Történt ugyanis, hogy az 56-os Intézet kiadványával szinte egy időben jelentetett meg a Kiesebach Galéria is egy gyereknaplót, amiről később kiderült, hogy az imént megismert Csics Gyula barátja, Kovács János készítette.

Már-már regénybe illők e másik napló megtalálásának körülményei. Molnos Péter művésztörténész az Ecséri piacon bukkan rá négy évvel ezelőtt – állítólag egy hajléktalan árulta a földön. Mivel a napló készítőjének kilétéről akkoriban még semmit sem tudtak, a könyv impresszumában kipontozva hagyták a szerző nevét. Csak az ikernapló megjelenése után, többek közt Csics Gyula segítségével derült ki, hogy gyerekkori barátjáról van szó. Kovács János egyébként ma is él – beteg emberként egy otthonban.

Kovács János, azaz a Csics-napló Jancsija szintén a nevezetes október 23-án kezdte és 1957. március 15-én fejezte be a naplóírást, igaz, ő négy oldal erejéig kiegészítésekkel is ellátta a művét. Az utolsó bejegyzést a Népszabadság 1958. június 17-i egyoldalas cikke alá, mely a Nagy Imre és társai perében hozott ítéletről tudósít, a következő rövid mondatot kanyarította a kisfüű: „*És e történelem utolsó lapja*”. A hátsó borító belső oldalára pedig két újságból kivágott képet ragasztotta a szerző. Az egyik a párizsi Pére Lachaise temetőben található 1956 mártírjai emlékmű magyar felirata látható, a másikon, egymás mellett, Magyarország két mártír miniszterelnökének (gr. Batthyány Lajosnak és Nagy Imrének) a képmása.

A napló nemcsak a rögzített időtartamban emlékeztet a már tárgyalt párjára, de megjelenésében is. A 13 éves szerző (és ugyancsak bámulatos tehetséggel megáldott rajzoló) szintén beragasztott újságcikkkel, röpiratokkal egészítette ki írományát, és nagyjából ugyanazokról az esemé-

nyekről, ugyanabból a nézőpontból tudósít, mint egy évvel fiatalabb barátja.

A könyv egyik gyöngyszemének tartom az alábbi sorokat, amelyek hajdanán Csics Gyulának (vagy Gyulinak, ahogy Jancsi nevezi őt naplójában) is annyira megtetszettek, hogy átmásolta őket a saját füzetébe: „*A táblára Zsoldos 2 Kossuth címet rajzolt, és azt írta fel: Dicsőség az Október 23-i forradalom hős magyar mártírjainak! Számtanórán a tanárnőt néma csendben fogadtuk, a hetes halkan jelentett, még a tanárnő is csendben beszélt. Óra alatt csak a kocsigyertya égett, de tízpercben az összes gyertyát meggyújtottuk. A Zavagyák tanár úr már nem nézte olyan jó szemmel ezt. Fizika óra elején feljött, és a következőt mondta: A gyertyákat vegyétek le, nem akarom, hogy a tanáraitoknak valami bajt okozzátok! De mi nem szedtiük le, sőt még a szekrény tetejére is 3 icipici gyertyát tettünk. [...] Ezután a Molnár tanár beszélt egy csomót az osztályról, hogy nem ez az igazi hazafiság stb. Közben hivatkozott Jézusra, és bibliai történeteket mondott el.*” Ez az 1957. jan. 23-i keltezésű bejegyzés a maga egyszerűségében tökéletesen ábrázolja a forradalom leverése utáni magyarországi helyzetet, mentális állapotokat: a passzív ellenállástól kezdve a retorziótól való rettegésen át a fejekben uralkodó tökéletes zűrzavarig.

A naplókat egyszerre olvasván szembevető (de ez egyáltalán nem zavaró, sőt kimondottan élvezetes), hogy a két gyermek nemcsak tudott a másik munkájáról, de közösen, egymással versengve írta a naplót. (Jancsi kissé hosszabb bejegyzései, összetettebb mondatai minden bizonnyal idősebb korával magyarázhatók.) Néha fantasztikusan szépet produkál az élet! A két gyermek-napló 50 év utáni újbóli találkozása biztosan az. Külön kiadónál, más koncepció szerint jelentek meg ugyan, de úgy érzem, együtt alkotnak egy egészet.

Az 56-os Intézet, nem tagadva meg önmagát, némi tudományosságot kölcsönözött saját kiadványának. A napló beszkenelt oldalait, melyek a könyv első felét teszik ki, a teljes szöveg berúhív, a szerző lábjegyzeteivel ellátott, gépüteses változata követi. (Halkan teszem hozzá, inkább egy második kiadásban bízva, semmint tényleges kritikai megjegyzésként, hogy kár volt néhány helyesírási hibát kijavítani. Nem szándékosan történt, az nyilvánvalónak tűnik, hisz másutt a hibák bent maradtak – gyanítom, inkább csak egy észrevétlen automatizmus lehetett ez a gépelésnél.) Keretként pedig ott van a szerkesztő, Rainer M.

János rövid előszava, illetve Csics Gyula visszatérintő utószava, mely a napló keletkezésének történetéről, illetve utóéletéről tudósít.

Csics naplójából azóta egyébként animációs dokumentumfilm is készült Silló Sándor és Edvy Boglárka rendezésében. A film munkacíme eredetileg *Két napló* volt, de mivel készítésekor a rendezők, az 56-os Intézet munkatársai, illetve maga Csics Gyula is elveszetteknek hitték az ikernaplót, a végső változat a *12 voltam 56-ban* nevet kapta.

Az amúgy művészeti albumokat megjelentető Kieselbach Galéria saját naplójának az esztétikai, művészettörténeti értékét hangsúlyozza, úgyhogy szándékosan nem változtattak az eredeti külsőn. Kieselbach Tamás féloldalas magyarázó szövegét leszámítva az olvasó egy teljesen fakszimile kiadást vehet a kezébe – még a beragasztott újságcikkeket, röpiratokat is eredeti formájukban, gyakran összehajtogatva találjuk. Annyira jól sikerült a hasonmás, hogy jómagam például csak félve merem lapozgatni, s ha kissé elmerengek, tényleg megesisik, hogy azt gondolom, az eredeti kézzel írott füzetet tartom a kezemben.

Más kérdés, hogy alaposan a zsebünk mélyére kell nyúlnunk, ha meg akarjuk vásárolni a két könyvet, hisz egyenként 4500 forintba kerülnek. Féltő, hogy ilyen nagy összeget csak kevesen fognak áldozni rájuk. Az iskolák anyagi helyzetét ismerve pedig szinte biztosra vehető, hogy alig lesz közöttük megrendelő. Pedig a két naplónak nemcsak minél többünk otthonában, de az iskolai könyvtárak polcán is feltétlenül ott a helye! (Csics Gyula: *Magyar forradalom, 1956. Napló. Budapest, 1956-os Intézet, 2006. 222 p.* – [Kovács János:] *A magyar forradalom. 1956. Isten áldd meg a magyart! Napló. Budapest, Kieselbach, 2006. 200 p.*)

Tomasz Gábor

A SZEGEDI EGYETEM MINT A FORRADALOM BÖLCSŐJE

Sajátos műfajú könyvet lapozgathat, aki kézbe veszi Kiss Tamás – Jancsák Csaba szerkesztette – kötetét. A kiadvány négy egységből áll, amelyek kivétel nélkül forrásértékűek, s számtalan adat

közlésével pontosítják a magyar felsőoktatás és az 1956-os forradalom és szabadságharc kapcsolatáról alkotott képünket.

Az első fejezetben a szegedi egyetemen 1956 végén és 1957 elején lezajlott eseményekről olvashatunk, az 1956. október 13. és 24. között történetekről napi bontásban (7–68. o.). Az egység címe (Magyar egyetemek 1956 – Szeged) kicsit megtévesztő, hiszen általában a magyar egyetemek 1956-os történetéről csak az első lapok szólnak, a bennük foglaltak pedig a helytörténeti és oktatástörténeti szakirodalomra alapulnak. A fejezet további részében a szegedi hallgatók mozgalmáról, annak belső életéről, egyetemközi, politikai és emberi kapcsolatrendszeréről tudósít bennünket a szerző. Az eseményeket átélő – és alakító – Kiss Tamás saját emlékezetén kívül levéltári forrásokat (pl. a Csongrád Megyei Levéltár szegedi bírósági archívumát, a Történeti Hivatalban őrzött dokumentumokat), sajtóanyagot (a Szegeden megjelenő pártlap, a Délmagyarország híradásait) és történeti tanulmányokat is felhasznált munkájához. Ezzel érzésem szerint valamennyire távolságot tudott venni tárgyától, objektívebbé vált, s egyben a fejezetben szereplő állítások – vagy azok nagy részének – külső, írásos alátámasztását is biztosította. Formailag zavaró ebben az egységben, hogy az összes szakirodalmi hivatkozás és a levéltári jelzetek egy része a főszövegben zárójelben szerepel, míg a Csongrád Megyei Levéltár dokumentumaira a végjegyzetben találjuk a hivatkozást. Ezt lehetett volna egységesíteni.

Ebben a fejezetben megragadhatjuk azt a pontot, ahol elkezdődött a szegedi egyetem polgárainak mozgalma, amelynek csúcspontja a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) 1956. október 16-i megalapítása volt. Október 10-én Alaksza Helmut másodikéves joghallgató levelet kapott egy budapesti barátjától, aki megküldte neki a „Magyar diákok!” kezdetű, a „budapesti bölcsészhallgatók” által szignált géppel írt felhívást. A dokumentum első mondatai optimizmusról árulkodnak: „*A XX. kongresszus szelleme széttröte az eszmék bilincseit. Napjainkban kezd értelmet, tartalmat kapni a demokrácia, a szocializmus fogalma.*” (176. o.) A folytatásban a „budapesti bölcsészhallgatók” kifejtették véleményüket a szerintük szellemi nyomorékokat nevelő, centralizált és sztálinista modellel alapuló felsőoktatási rendszerről, majd az ez elleni fel-